

Izabela Jankowska-Prochot¹

Kompensacja jako cel reakcji karnej, czyli wyrównywanie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem w polskim i irlandzkim prawie karnym

Streszczenie

Niniejszy artykuł stanowi prawnoporównawczą analizę instrumentów kompensacyjnych w Polsce i w Irlandii. W obu państwach umożliwiają one uzyskanie przez pokrzywdzonego w toku procedury karnej tytułu prawnego nakładającego na sprawcę przestępstwa obowiązek materialnego naprawienia szkody lub zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

Słowa kluczowe

Kompensacja, sprawiedliwość naprawcza, obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, nawiązka na rzecz pokrzywdzonego.

1. Wstęp

Uwzględnienie interesu pokrzywdzonego przestępstwem w toku postępowania karnego oraz kompensata szkody lub krzywdy wynikającej z przestępstwa to istotne elementy restytucyjnej i kompensacyjnej roli prawa karnego².

Skompensowanie bezprawia wyrządzonego przestępstwem w Polsce i w Irlandii odbywa się przy pomocy odmiennych środków penalnych.

---

¹ Dr Izabela Jankowska-Prochot, adiunkt Uniwersytetu WSB Merito w Poznaniu filia Poznaniu, specjalista Wydziału Legislacji KGP w Warszawie. ORCID: 0000-0001-7252-2623.

² W polskiej literaturze przedmiotu cel tej funkcji wyjątkowo lapidarnie ujmuje Maria Szewczyk, gdy mówi o możliwości „orzekania o »wyrównaniu rachunków« między ofiarą a sprawcą jej szkód już na drodze procesu karnego”. Zob. M. Szewczyk, Kilka uwag dotyczących odszkodowania jako środka karnego w projekcie kodeksu karnego, *Palestra*, nr 39/1-2, s. 69.

W Polsce są one *explicite* określane mianem środków kompensacyjnych i w takiej formie zostały wprowadzone ustawą nowelizującą z dnia 20 lutego 2015 r.³. W jej następstwie zmianie uległ też art. 415 k.p.k z którego usunięto fragmenty dotyczące instytucji powództwa cywilnego⁴. W rezultacie i „w koherencji z wprowadzonymi zmianami” do polskich regulacji karnomaterialnych wprowadzono trzecią obok kar i środków karnych kategorię środków reakcji na czyn przestępny, które organ procesowy może orzec wobec sprawcy przestępstwa w celu zrekompensowania ofierze ujemnych następstw czynu. Należą do niej: obowiązek naprawienia szkody, zadośćuczynienie za doznaną krzywdę oraz nawiązka na rzecz pokrzywdzonego⁵.

W Irlandii ustawodawca nie wyróżnia osobnych grup reakcji penalnej takich jak polskie środki kompensacyjne, karne, zabezpieczające czy probacyjne lecz przewiduje wyłącznie jeden zbiorczy i niezwykle pojemny katalog kar wolnościowych, niekiedy określanych również mianem metod postępowania ze sprawcą (*method of treatment*)⁶. W jego z kolei ramach można wyróżnić wyłącznie jeden instrument prawnokarny, którego celem jest wyrównanie szkód wywołanych bezprawnym zachowaniem innego podmiotu. Środkiem tym jest rekompensata (*compensation*)⁷.

Mając powyższe na uwadze postaram się wykazać, że mimo braku analogicznej jak w naszym kraju kategoryzacji środków penalnych na kary i środki kompensacyjne, istniejąca w Irlandii instytucja normatywna pełni zbieżne funkcje a jej zakres podmiotowy jest zasadniczo zbliżony z obowiązującymi w naszym kraju środkami kompensacyjnymi. Podążając tym tokiem rozumowania można zatem postawić tezę, że podejściem wspólnym dla ustawodawców karnych obu państw jest wyodrębnienie kompensacji karnoprawnej, której celem jest realizacja praw pokrzyw-

---

³ M. Rogalski, Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, (w:) R. A. Stefański (red.), Środki karne po nowelizacji w 2015 r., Warszawa 2016, s. 403.

⁴ Zob. art. 415 § 5 zd. 2 ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2015 r., poz. 396, z 2022 r., poz. 2600).

⁵ R. Stefanicki, Klauzula antykumulacyjna. Wybrane problemy związane z jej stosowaniem, Prokuratura i Prawo 2019, nr 4, s. 110; K. Oleksy, Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a przedmiot i paradygmat procesu karnego, Prokuratura i Prawo 2019, nr 5, s. 31.

⁶ L. Campbell, S. Kilcommnis, C. O’ Sullivan, A Cusack, Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary, Dublin 2021 s. 993; C. N. Choilean, Criminal Law, Dublin 2017 s. 192; P. Charleton, P. A. McDermott, Criminal Law and Evidence, Dublin 2020, s. 2530 i nn.

⁷ Law Reform Commission, Summary Consultation Paper in Plain English. Compensating Victims of Crime, Dublin 2022, s. 209 i 216.

dzonych, mimo iż dążenie do osiągnięcia tego celu odbywa się przy wykorzystaniu innych koncepcji ustawodawczych.

2. Historia irlandzkiej kompensacji

Dla lepszego zrozumienia irlandzkich instytucji prawa karnego służących wynagrodzeniu pokrzywdzonemu uszczerbku doznanego na skutek przestępstwa, niezbędnym jest uprzednie, skrótowe zaprezentowanie ich historycznych form.

Zrąb instytucji, która obowiązuje współcześnie po raz pierwszy powstała na gruncie staroiryjskiego systemu prawa brehonów. Jego nazwa pochodzi od celtyckiego słowa *brithemain* oznaczającego sędziego lub prawnika. Jego twórcami zaś byli brehoni, czyli wędrowni juryści, interpretatorzy oraz twórcy nowych, precedensowych regulacji⁸.

Mimo braku obiektywnych i w pełni weryfikowalnych informacji na temat dokładnej daty narodzin prawa brehonów, diachroniczna analiza takich języków indoeuropejskich jak celtycki, walijski czy szkocki wskazuje się, że było to najpewniej 1000 lat przed naszą erą⁹. Prawo to obowiązywało na całym terytorium Wyspy i w swej niemalże niezmienionej formie przetrwało do wieku XVII. Obejmowało ono swoim zakresem przede wszystkim takie dziedziny jak: prawo karne, medyczne, umów czy pszczelarstwo.

Nie wdając się w szersze uwagi natury historycznoprawnej podkreślić wypada, iż system ten był świetnie rozwinięty, samowystarczalny i ukierunkowany nie tyle na dokonanie odwetu na sprawcy, co na naprawienie wyrządzonej szkody. Konieczność wypłacenia odszkodowania na rzecz społeczeństwa, któremu sprawca ją wyrządził była uznawana za wystraszającą karę. Wymowny poznawczo jest także fakt, że choć naruszenie dobra chronionego uznawano za szkodę lub krzywdę, to jednak przy wymierzaniu kar nie stosowano zasady talionu. Zazwyczaj miała ona charakter majątkowy i sprowadzała się do zrekompensowania pokrzywdzonemu lub jego rodzinie poniesionych strat i krzywd.

Rekompensacie tej służył przede wszystkim system wypłaty grzywien, które poza oczywistą funkcją penalną miały realizować także funkcje

---

⁸ S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Warszawa 2004, s. 30.

⁹ Tytułem uzupełnienia warto dodać, że spisaniem praw brehońskich zajęli się dopiero chrześcijańscy juryści. Przyczyną tego faktu był lęk Iryjczyków przed zapisywaniem wiedzy o rytuałach, wierzeniach czy obowiązujących prawach. Dlatego też pomimo powszechnej znajomości pisma ogamicznego regulacje te nie istniały w formie spisanej, lecz rozwijały się lub upowszechniały jako normy społeczne i prawne przekazywane werbalnie. Zob. szerzej: F. Kelly, *A Guide to Early Irish Law*, Dublin 1988, s. 17.

kompensacyjną¹⁰. Dodatkowym elementem gwarancyjnym był system poręczeń zabezpieczających nie tylko zapłatę wierzytelności, ale także wykonanie umów. Do podstawowych instrumentów kompensacyjnych należało: zabezpieczenie wykonania orzeczenia na mieniu oskarżonego, odszkodowanie za szkody wyrządzone przez dzieci (zarówno biologiczne jak i czasowo przysposobione przez sprawcę) oraz rekompensata za uszkodzenie ciała i nadszarpnięcie zdrowia.

Dla pogłębienia perspektywy spojrzenia warto wspomnieć, że w ramach ostatniego z wymienionych środków brehoni przewidywali zarówno zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę pojmowaną zarówno jako zranienie pokrzywdzonego, zabójstwo lub nieumyślne spowodowanie śmierci innej osoby jak i coś na kształt polskiego obowiązku naprawienia szkody, czyli tzw. konserwację chorego. Owa konserwacja polegała na obowiązku przyjęcia pod swój dach pokrzywdzonego i sprawowaniu nad nim troskliwej opieki przez cały okres jego rekonwalescencji. Sprawca był zatem zobowiązany dostarczać karmić pokrzywdzonego¹¹, zagwarantować mu ciszę i spokój¹², opłacać przysługujące mu wizyty lekarskie, zapewnić asystę i towarzystwo na poziomie do jakiego dotychczas był przyzwyczajony oraz wykonywać za niego większość obowiązków.

W stosunku do sprawców wykroczeń stosowano w zasadzie wyłącznie restytucję, czyli obowiązek naprawienia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przez sprawcę czynu zabronionego¹³.

Podsumowując, każda zatem osoba uznana przez brehona za winną określonego czynu była zobowiązana do zapłaty na rzecz pokrzywdzonego lub jego najbliższych określonej rekompensaty lub innego wyrównywania krzywd wywołanych swym bezprawnym zachowaniem. Wysokość zadośćuczynienia lub wyrównania o charakterze niematerialnym, przez niepieniężne równoważenie wyrządzonego bezprawia było uzależniona zarówno od rangi sprawcy i ofiary oraz wyrażona w tzw. cenie ho-

---

¹⁰ Wyjątkowo trafnie ujmuje to Stanisław Grzybowski stwierdzając: „Brehoni wiedzieli, jakie odszkodowanie płaci właściciel kota, który wypił mleko w cudzym domu, lub pszczoły, która ucięła członka obcej *fine*, pamiętali nawet o przyznaniu wyższego odszkodowania, jeśli ranka zadana żądłem krwawiła”. S. Grzybowski, *Historia Irlandii...*, *op. cit.*, s. 30.

¹¹ Traktaty brehonów szczegółowo regulowały, ile porcji suszonego mięsa, mleka i miodu przysługuje pokrzywdzonemu – przyp. autorki.

¹² W traktatach brehonów *expresis verbis* wskazywano, że warunkiem zagwarantowania choremu ciszy i spokoju jest, by w jego najbliższym otoczeniu nie znajdowały się psy, świnie, małe dzieci oraz walczący mężczyźni – przyp. autorki.

¹³ Zob. szerzej: I. Jankowska-Prochot, *Transfer of the British Legal Solution to Ireland*, (w:) A. Kordonska, R. Kordonski, R. Romaniuk, D. M. Mościcka, Ł. Muszyński, *International Relations Review* 2020, nr 7, s. 171.

noru (irl. *Lóg nenech*)¹⁴. Już tylko dla porządku należy przy tym wskazać, że staroceltycki zakres podmiotowy pojęcia pokrzywdzonego był szerszy niż ten wyrażony na gruncie polskich regulacji karnoprocesowych (art. 49 k.p.k.) i miał mieszany tj. karno-cywilny charakter. Pokrzywdzonym mógł być zatem każdy podmiot, którego prawa zostały naruszone lub zagrożone nie tylko w następstwie deliktu, ale również w efekcie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania¹⁵. Co przy tym istotne i znamienne, w myśl prawa brehonów przy określaniu pokrzywdzonego przestępstwem nie musiał być spełniony wymóg bezpośredniości naruszenia czy zagrożenia dobra prawnego. Obowiązujące regulacje bowiem w sposób zbiorczy przydawały ochronę także bliskim ofiar, którzy w następstwie wyrządzonego deliktu doznawali cierpień fizycznych (psychosomatycznych) lub psychicznych¹⁶.

Po upadku prawa brehonów narodowe tradycje jurydyczne podlegały coraz dalej to idącym modyfikacjom i upodabnianiem do norm angielskim i brytyjskich. Recepja ta objęła niemal cały system legislacyjny i jest o tyle zadziwiająca, że po przeszło 800 latach niebytu państwowego związanego także z absolutną brytyjską dominacją legislacyjną Irlandia odzyskała wreszcie niepodległość i mogła samodzielnie kształtować swój porządek prawny. Mimo tego transfer myśli prawnej w XX wieku pogłębiał się a proces zanikania różnic między kulturami legislacyjnymi zaszedł tak daleko, że ich dostrzeżenie wymaga niejednokrotnie przeprowadzenia pogłębionej analizy komparatystycznej. Tak też jest w przypadku współczesnego nakazu odszkodowawczego który tak jak bardzo wiele innych instytucji normatywnych w tym kraju, wzorowany jest na rozwiązaniach brytyjskich, a nawet stanowi ich wierną kopię¹⁷. Niezależ-

¹⁴ Nie potrzeba specjalnie rozbudowanej argumentacji, aby wykazać, że system prawa brehonów nie opierał się na zasadzie równości wobec prawa a zakres uprawnień człowieka wolnego zależał od jego przynależności stanowej plemiennej (*tuath*) i statusu rodzinnego (*fine*). Im zatem wyższa była „cena honoru” pokrzywdzonego tym wyższa kara i obowiązek materialnego zadośćuczynienia ciążył na sprawcy czynu. Zob. szerzej: I. Jankowska-Prochot, Pokrzywdzony w irlandzkim prawie brehonów. Refleksja historyczno-prawna, *The Irish Polish Society Yearbook* 2018, Vol. V, s. 104.

¹⁵ W. M. Hennessy, *Ancient Law of Ireland: Uraicet Becc and Certain other Selected Brehon Law Tracts*, Dublin 2010, s. 83; W. O'Connor, C. Morris, R. Dunlop, *Ireland 1449–1905*, Cambridge 2013, s. 50.

¹⁶ I. Jankowska-Prochot, Pokrzywdzony w iryjskim prawie brehonów..., *op. cit.*, s. 111.

¹⁷ W latach 70. ubiegłego stulecia rząd Wielkiej Brytanii postanowił uwzględnić interesy ofiary w prawie karnym i zobowiązać sprawcę do wypłacenia odszkodowania orzeczonego z urzędu na rzecz pokrzywdzonego w zamian za poniesione przez niego szkody i krzywdy. W taki oto sposób do brytyjskiego ustawodawstwa wprowadzono nakaz odszkodowawczy. Zob. *Administration of Justice Act, 1970*, c. 3; Zob. Art. 130 Part VI

nie jednak od powyższego można przyjąć, że następstwem uregulowań uchwalonych w 1993 r. jest w jakiejś mierze historyczne powiązanie ze sobą dawnych i współczesnych mechanizmów kompensacyjnych w Irlandii. Mimo bowiem, że istniejący nakaz odszkodowawczy nie jest odpowiednikiem iryjskich rozwiązań „normatywnych” to jednak jego uchwalenie stanowi powrót do pewnej ogólnej tendencji zgodnie z którą restytucja ma dla Irlandczyków duże znaczenie¹⁸.

3. Charakter prawny współczesnych polskich środków kompensacyjnych i irlandzkiej kompensacji

Pierwszym, mocno *nomen omen* nieodkreślonym, polskim środkiem kompensacyjnym orzekanym w ramach procesu karnego, stypizowanym w art. 46 § 1 Kodeksu karnego jest obowiązek całkowitego lub częściowego naprawienia szkody¹⁹. Jego treść wyznaczają zasady prawa cywilnego i może on zostać orzeczony zarówno jako obowiązek zapłaty określonej sumy pieniężnej jak i obowiązek „odtworzenia stanu sprzed powstania szkody”²⁰.

Materialnoprawne przesłanki obowiązku naprawienia szkody obejmują wystąpienie szkody, jej pozostawanie w bezpośrednim związku przyczynowo-skutkowym z popełnionym przestępstwem oraz skazanie w rozumieniu procesowym, czyli wydanie wyroku skazującego. Naprawienie szkody przed wyrokowaniem czyni obowiązek jej naprawienia bezprzedmiotowym. Z kolei naprawienie szkody w części sprawia, że na skazanym spoczywa obowiązek naprawienia jej wyłącznie w obszarze brakującej części²¹.

Compensation Orders, (w:) Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act, 2020, c. 6. D. Calvert-Smith, The Proceeds of Crime: Past, Present and Future in England and Wales, https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No67/No67_19VE_Smith.pdf, dostęp: 14 kwietnia 2023 r.

¹⁸ W polskiej literaturze przedmiotu o powtarzalności pewnych zjawisk w procesie rozwoju prawa interesująco pisze Z. Gostyński, Karnoprawny obowiązek naprawienia szkody, Katowice 1984, s. 12.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. z 2022 r., poz. 1138, 1726, 1855, 2339, 2600; z 2023 r., poz. 289, 403.).

²⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 (sygn. V KK 355/04) LEX nr 148196. Zob. też A. Muszyńska, Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, Warszawa 2010, s. 134.; B. Janiszewski, Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego, (w:) Z. Ofiarski (red.), Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004, s. 323; K. Oleksy, Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a przedmiot i paradygmat procesu karnego..., *op. cit.*, s. 40.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 r. (sygn. V KK 355/04)...., *op. cit.*

Niezależnie od swego kompensacyjnego charakteru środek ten pełni także funkcję penalną, prewencyjną oraz naprawczą²². W pierwszej kolejności dlatego, że obowiązek nałożony na sprawcę przez sąd karny jest formą realizacji odpowiedzialności karnej. Po drugie zaś dlatego, że z jednej strony promuje zachowania mające na celu załagodzenie konfliktu powstałego przez popełnienie przestępstwa z drugiej zaś jego zadaniem jest wychowanie sprawcy, który nie tylko musi naprawić wyrządzone przez siebie bezprawie, ale też skonfrontować się z pokrzywdzonym wobec którego się tego przestępstwa dopuścił²³. Konfrontacja ta ma natomiast pomóc mu uświadomić sobie zło, które wyrządził oraz odczuć skruchę z powodu swego zachowania²⁴.

Już tylko dla porządku należy przy tym wskazać, że z uwagi na fakt, że polski ustawodawca ani w Kodeksie karnym z 1997 r., ani też w jego uzasadnieniu nie ujawnił takiego rozumienia terminów „szkoda” i „krzywda” które byłyby odmienne od tych które są przyjmowane na gruncie prawa cywilnego i wykładni językowej, stwierdzić trzeba, że na gruncie karnomaterialnym również wyodrębnia on szkodę materialną oraz szkodę niematerialną, czyli krzywdę. Za takim ujmowaniem pojęcia szkody przemawia także fakt, zawarcia w art. 46 § 1 k.k. bezpośredniego odwołania do przepisów prawa cywilnego²⁵.

²² Na przede wszystkim cywilny charakter obowiązku naprawienia szkody zwraca uwagę K. Oleksy, Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem..., *op. cit.*, s. 45.

²³ W. Daszkiewicz, Naprawienie szkody w prawie karnym, Warszawa 1972, s. 15 i nn. W. Daszkiewicz, Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym, Warszawa 1970, s. 12 i nn. Z. Gostyński, Karnopravny obowiązek naprawienia szkody, Katowice 1984, s. 17.; Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym, Kraków 1999, s. 45.

²⁴ M. Cieślak, A. Murzynowski, Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej przestępstwem – jego znaczenie w sferze prawa karnego, *Studia Prawnicze* 1974, nr 2, s. 70–71). A. Marek, Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2007, wyd. IV, s. 126. Z. Gostyński, Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym..., *op. cit.*, s. 116–117; S. Szyrmer, Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2005, Rok IX, Z.1, s. 70 i nn.

²⁵ Zgodnie z leksykalnym ujęciem pod pojęciem szkody należy rozumieć „stratę materialną i moralną”. Tożsame stanowisko dominuje także w literaturze przedmiotu i zgodnie z nim „krzywda i zadośćuczynienie stanowią szczególną postać szkody i odszkodowania”. Zob. szerzej: Z. Radwański, A. Olejniczak, Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2016, s. 92; A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową, Warszawa 1999, s. 26. Por też: art. 445 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U z 2022 r., poz. 1360, 2337, 2339; z 2023 r., poz. 326.) oraz Słownik Języka Polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/szkoda.html>, dostęp: 22 marca 2023 r.

Wyrażając rzecz jeszcze ogólniej i krócej można w pewnym uproszczeniu stwierdzić, że ustawodawca statuując w art. 46 § 1 i § 2 k.k. obowiązek naprawienia szkody wraz z jego zastępczą formą w postaci nawiązki na rzecz pokrzywdzonego oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, w sposób oczywisty odniósł się i do reparacji szkody materialnej, jak i zadośćuczynienia za szkodę niematerialną, czyli krzywdę²⁶.

Na zakończenie należy jeszcze dodać, że szkoda majątkowa, której obowiązek naprawienia może zostać orzeczony na podstawie art. 46 § 1 k.k. także powinna być rozumiana w sposób tożsamy ze znaczeniem nadawanym jej na gruncie prawa cywilnego. Oznacza to, że może ona przyjąć postać straty rzeczywistej (*damnum emergens*), polegającej na zmniejszeniu majątku poszkodowanego, w efekcie zdarzenia, z którym jest związana odpowiedzialność skazanego. Może także sprowadzać się do utraconych korzyści (*lucrum cessans*), czyli sytuacji, w której majątek pokrzywdzonego nie wzrósłby w takim stopniu, jak miałoby to miejsce, gdyby nie doszło do kryminalizowanego zdarzenia²⁷.

W celu pełniejszego zabezpieczenia praw pokrzywdzonego w art. 46 § 2 k.k. polski ustawodawca przewiduje także, że w przypadku wystąpienia trudności w zakresie udowodnienia rozmiarów szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu w wyniku przestępstwa lub też narażenia procesu karnego na znaczną przewlekłość w procesie jej ustalania, sąd może zamiast obowiązku jej naprawienia orzec nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego²⁸. Z wykładni literalnej art. 46 § 2 k.k., a zwłaszcza ze sformułowania „zamiast” wynika, że warunkiem orzeczenia nawiązki jest nieorzeczenie obowiązku naprawienia szkody. To z kolei sprawia, że z uwagi na swój kształt prawny nawiązka na rzecz pokrzywdzonego jest niekiedy określana mianem „inaczej nazywanej formy naprawienia szkody” aczkolwiek o wyraźnie zryczałtowanym charakterze²⁹. Decyzja czy rekompensata wobec pokrzywdzonego będzie orzeczona w formie obowiązku naprawienia szkody, czy w formie nawiązki należy do sądu, który przy jej

---

²⁶ M. Smarzewski, M. Banach, Dowodzenie wysokości szkody pokrzywdzonego w procesie karnym, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, Tom XXXII, nr 1, s. 42.

²⁷ Z. Radwański, A. Olejniczak, *Zobowiązania – część ogólna...*, *op. cit.*, s. 93.

²⁸ Uzasadnienie do Projektu Kodeksu Karnego, wkładka do Państwa i Prawa 1994, nr 3, s. 32. Por. też: K. Czihy, Nawiązka orzekana zamiast obowiązku naprawienia szkody, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 6, s. 42; L. Garodcki, *Prawo karne*, Warszawa 2021, s. 190.; M. Szewczyk, Kilka uwag do odszkodowania jako środka karnego..., *op. cit.*, s. 72; A. Sieradzka-Kośła, Nawiązka, (w:) R. A. Stefański (red.), *Środki karne po nowelizacji...*, *op. cit.*, s. 444 i nn.

²⁹ M. Szewczyk, Kilka uwag dotyczących odszkodowania..., *op. cit.*, s. 72.

podejmowaniu kieruje się przede wszystkim względami praktycznymi³⁰. W myśl art. 46 § 2 nie może ona przekroczyć 200.000 zł a jej beneficjentami mogą być zarówno sam pokrzywdzony jak i w przypadku jego śmierci w wyniku popełnionego przez skazanego przestępstwa osoba lub osoby najbliższe, których sytuacja życiowa wskutek śmierci pokrzywdzonego uległa znacznemu pogorszeniu.

Biorąc pod uwagę fakt, że następstwa czynu zabronionego nie muszą dotyczyć wyłącznie stanu majątkowego obok obowiązku naprawienia szkody w polskim prawie karnym równolegle istnieje także i druga forma świadczenia na rzecz pokrzywdzonego, którym jest zadośćuczynienie za doznaną krzywdę³¹. Stanowi ono formę finansowej kompensaty za uszczerbek typu niemajątkowego, a więc dotyczący sfery fizycznej lub psychicznej poszkodowanego. Tytułem uzupełnienia warto dodać, że przesłanki orzeczenia zadośćuczynienia za doznaną krzywdę są niemalże identyczne, jak orzeczenia obowiązku naprawienia szkody. Musi bowiem zostać popełnione przestępstwo oraz powstać w jego wyniku krzywda. *In alia verba* warunkiem orzeczenia zadośćuczynienia analogicznie jak w przypadku obowiązku naprawienia szkody jest w pierwszej kolejności ustalenie czy w danym przypadku do pokrzywdzenia w ogóle doszło. Następnie konieczne jest oszacowanie stopnia uszczerbku niemajątkowego oraz ustalenie stosownej wysokości gratyfikacji pieniężnej. Jest to istotne, albowiem zadośćuczynienie winno stanowić przybliżony ekwiwalent poniesionej krzywdy i być adekwatne do jej stopnia.

W irlandzkim prawie karnym brak jest odpowiednika polskiego obowiązku naprawienia szkody. Tymczasem w Polsce ustawodawca wyróżnia dwie formy rekompensaty wyrządzonego pokrzywdzonemu bezprawia. Pierwszą polegającą na możliwości przywrócenia, przez sprawcę szkody, stanu poprzedniego, która może przybierać rozmaite formy a w przypadku trudności z ustaleniem wysokości szkody zostać zastąpioną przez nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego oraz drugą, czyli każdorazowo określone w pieniądzu zadośćuczynienie. O tyle w Irlandii występuje wyłącznie jeden środek o charakterze kompensacyjnym i jest nim uregulowana w art. 6 ustawy o *sądownictwie karnym* z 1993 r. (*Criminal*

---

³⁰ M. Świerk, Glosa do postanowienia z dnia 4 lutego 2009 r., (sygn. V KK 410/08), *Przeгляд Sądowy* 2010, nr 4, s. 123–125.

³¹ P. Hofmański, W sprawie tzw. kompleksu cywilnoprawnego w procesie karnym. Nowe propozycje, (w:) P. Hofmański, K. Zgryzek (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości*. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała, Katowice 2003, s. 138–139.

Justice Act, 1993) rekompensata (*compensation*) zamiennie nazywana także nakazem odszkodowawczym (*compensation orders*)³².

Zgodnie z treścią art. 6 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy warunkiem orzeczenia rekompensaty, rozumianej jako zobowiązanie sprawcy do wypłaty odszkodowania (*requiring him to pay compensation*) jest spełnienie dwóch przesłanek. Pierwszą z nich jest skazanie za popełnienie przez sprawcę przestępstwa (*on conviction of any person of an offence*). Drugą zaś wyrządzenie przez niego szkody (*loss*) lub krzywdy określanej w Irlandii mianem szkody osobowej (*personal injury*) pozostającej w bezpośrednim związku przyczynowo skutkowym z popełnionym przestępstwem (*in respect of (...) resulting from that offence*). Powyższe oznacza, że instytucja ta tak jak polskie środki kompensacyjne ma mieszany, karno-odszkodowawczy charakter, zaś jej głównym celem jest naprawienie szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem³³.

Słuszność tego przekonania potwierdza także opinia irlandzkiej judykatury zdaniem której intencja ustawodawcza w tym zakresie jest klarowna i ma na celu: „zapewnienie sprawnego i prostego sposobu na uniknięcie konieczności wszczynania postępowania cywilnego w sytuacji gdy sprawca w sposób oczywisty dysponuje środkami, które umożliwiają zapłatę odszkodowania” (*convenient and rapid means of avoiding the expense of resort to civil litigation when the criminal clearly has means which would enable the compensation to be paid*)³⁴.

Zakres obowiązku irlandzkiej kompensacji wyznaczany jest przez przepisy prawa cywilnego co oznacza, że rozmiar szkody i krzywdy ujmowany jest w sposób obiektywny niezależnie od postawy sprawcy, jego uprzedniej karalności czy też formy winy podmiotowej (*guilty mind vs. mens rea*). Analogicznie jak w Polsce rekompensata może zostać orzeczona w przypadku wyrządzenia szkody osobowej, czyli niedającej się wyrazić w pieniądzu oraz stanowiącej uszczerbek w interesach i dobrach o wartości niemajątkowej krzywdy jak i w przypadku spowodowania przez sprawcę uszczerbku o charakterze majątkowym. W tej drugiej sytuacji winna ona uwzględniać wszelkie szkody o charakterze ekonomicznym w tym zarówno rzeczywisty uszczerbek majątkowy jak i utracone korzyści³⁵.

---

³² Zob. *Criminal Justice Act*, 1993 Number 6 of 1993 Irish Statute Book.

³³ E. Galligan, M. McGrath, *Compulsory Purchase and Compensation in Ireland. Law and Practice*, Dublin 2013, s. 78 i nn.

³⁴ R. v. Inwood (1974) 60 Cr App R 70, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-inwood-792717517>, dostęp: 9 marca 2023 r.

³⁵ Tytułem przykładu warto wspomnieć, że w art. 6 ust. 3 ustawy o wymiarze sprawiedliwości w prawie karnym z 1993 r. irlandzki ustawodawca wprost stanowi, że w przypadku gdy popełnione przestępstwo polegało na pozbawieniu mienia osoby poszkodowa-

Słuszność tego przekonania potwierdza w pierwszej kolejności stwierdzenie ustawodawcy o zobowiązaniu sprawcy do zapłaty odszkodowania za szkodę powstałą w wyniku tego przestępstwa (*requiring him to pay compensation in respect of (...) loss resulting from that offence*) z drugiej zaś zakres przedmiotowy pojęcia strata (*loss*), które irlandzki ustawodawca definiuje jako, „każdą szkodę/krzywdę, w tym także cierpienie psychiczne będące następstwem śmierci czy wydatki na cele pogrzebowe, która może być objęta odszkodowaniem za tytułu śmierci zgodnie z rozdziałem V ustawy o odpowiedzialności cywilnej z 1961 r., (*„loss” means any matter (including mental distress resulting from the death and funeral expenses) for which damages could be awarded in respect of the death by virtue of Part V of the Civil Liability Act, 1961*).

W odczytaniu intencji ustawodawcy pomaga także zastosowanie wykładni językowej (*Literal Rule*) zgodnie z którą pod pojęciem straty osobowej należy rozumieć fizyczną lub psychiczną krzywdę wyrządzoną innej osobie (*physical or mental harm that is caused to someone else*)³⁶.

Irlandzki obowiązek skompensowania bezprawia wyrządzonego przestępstwem jest przez sąd orzekany z urzędu i zgodnie z art. 6 ust. 1 ustawy z 1993 r. może zostać nałożony zarówno na sprawcę jak i jego rodziców lub opiekunów prawnych (*the Court makes a compensation order under section 6 (1) of the Act ordering that person or, as the case may be, that person's parent or guardian, to pay*)³⁷. Do sądu też należy decyzja w przedmiocie wysokości kompensacji, aczkolwiek przy jej określaniu jest on zobowiązany do uwzględnienia wszelkich dowodów i oświadczeń, które są składane przez lub w imieniu skazanego, pokrzywdzonego lub prokuratora (*as the court considers appropriate, having re-*

---

nej (*involved the taking of property out of the possession of the injured party*) i choć mienie to zostało odzyskane to jednak wszelkie straty poniesione przez poszkodowanego z powodu jego uszkodzenia, do którego to doszło w okresie gdy to nie właściciel nim dysponował uznaje się za tożsame z pozostałymi skutkami przestępstwa rodzącymi szkodę lub krzywdę, niezależnie od tego jak owa szkoda lub krzywda została wyrządzona lub kto ją spowodował (*be treated (...) as having resulted from the offence, irrespective of how the damage was caused or who caused it*). Zob. też E. Galligan, M. McGrath, *Compulsory Purchase and Compensation...*, *op. cit.*, s. 81.

³⁶ Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/personal-injury>, dostęp: 27 marca 2023 r.

³⁷ Zob. District Court Rules. Order 33 Compensation Order . No33–S.I. No. 539 Of 2004; District Court (Children) Rules, 2004 No 33–S.I. No. 106 Of 2009; District Court (Consumer Protection Act 2007) Rules 2009.

gard to any evidence and to any representations that are made by or on behalf of the convicted person, the injured party or the prosecutor)³⁸.

I tak na przykład zgodnie z art. 6 ust. 8 (b) ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 1993 r. pokrzywdzony może wystąpić zarówno z wnioskiem o podwyższenie kwoty do zapłaty w ramach rekompensaty jak i też formy jej zapłaty a wniosek ten może zostać złożony na każdym posiedzeniu sądu właściwym dla okręgu, w którym wydano nakaz odszkodowania (*under a compensation order may be made at any sitting of the Court for the court district wherein the compensation order was made*)³⁹. Na mocy art. 6 ust. 8 (a) z tożsamym wnioskiem może też wystąpić sprawca przestępstwa.

Co istotne i znamienne w myśl art. 6 ust. 8 (b) ustawy z 1993 r. podwyższenie kwoty kompensacji jest dopuszczalne jedynie po dokonaniu przez sąd uzupełniających ustaleń faktycznych w tym zakresie i wymaga kumulatywnego wystąpienia dwóch przesłanek. Pierwszą z nich jest znaczący wzrost dochodów skazanego i stwierdzenie, że posiadane przez niego środki są wystarczające do zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego (*a substantial increase in the means of the convicted person, his means are sufficient for the relevant purposes aforesaid*). Po drugie zaś, że wnioskowana przez pokrzywdzonego podwyższona kwota kompensacji nie przekroczyła wysokości odszkodowania możliwego do uzyskania w ramach powództwa adhezyjnego (*the amount of the damages that the injured party concerned would be entitled to recover in a civil action against the convicted person in respect of the injury or loss concerned*) lub kwoty, która w danym czasie jest określona przez ustawodawcę jako granica jurysdykcji sądu w sprawach dotyczących czynów niedozwolonych (*such amount as may stand prescribed for the time being by law as the limit of the Court's jurisdiction in tort*).

Wobec brzmienia tego przepisu nie budzi wątpliwości, że analogicznie jak w naszym kraju, szkoda lub krzywda stanowiąca przesłankę wydania kompensacji w prawie karnym nie może mieć zakresu ustalonego szerzej niż w prawie cywilnym. Niedopuszczalna jest zatem sytuacja, by pokrzywdzony na skutek wyrządzonego mu przestępstwa bezpodstawnie się wzbogacił.

---

³⁸ Criminal Justice Act, 1993 Number 3 of 1993 Revised Updated to 1 January 2022 <chrome-extension://efaidnbnmnibpcajpcglclefindmkaj/https://revisedacts.lawreform.ie/eli/1993/act/6/revised/en/pdf?annotations=false>, dostęp: 15 marca 2023.

³⁹ Order 33 Compensation Order..., *op. cit.*,

4. Podobieństwa i różnice polskich środków kompensacyjnych i irlandzkiej kompensacji

Wśród cech wspólnych polskich i irlandzkich środków reakcji karnej należy w pierwszej kolejności wymienić ich mieszany a więc penalny i kompensacyjny charakter. Z jednej bowiem strony celem istniejących instytucji normatywnych jest zobowiązanie sprawcy do materialnego zrekompensowania szkód i krzywd wyrządzonych przestępstwem oraz zapewnienia poszkodowanemu w procesie karnym takiej ochrony, by w ich zakresie nie musiał wytaczać odrębnego powództwa cywilnego. Z drugiej zaś warunkiem *sine equa non* ich orzeczenia jest stwierdzenie popełnienia przez sprawcę przestępstwa oraz wyrządzenie przez niego szkody lub krzywdy pozostających z nim w bezpośrednim związku przyczynowo-skutkowym. W obu zatem przypadkach ustawodawcy zdecydowali się na usankcjonowanie instrumentów o charakterze cywilistycznym i ich penalnym usytuowaniu.

Kolejna wspólna cecha związana jest z faktem, że mimo odrębnego sposobu ukształtowania regulacji karnych w obu krajach zakres restytucji wyrządzonych przestępstwem szkód i krzywd jest tożsamy. Pomimo zatem, że ustawodawca polski przewiduje trzy typy środków kompensacyjnych a irlandzki tylko jeden to jednak w obu krajach środki tego typu mogą być orzekane zarówno za spowodowanie uszczerbku w ujęciu materialnym w dobrach prawnych pokrzywdzonego jak i krzywdy. Odmienność w tym obszarze dotyczy wyłącznie tego, że jedynie polski ustawodawca przewiduje dwie formy odszkodowania. Jedno za krzywdy wymierne, czyli zadośćuczynienie, drugie zaś za niewymierne, czyli nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego.

Spójnym elementem w obu ustawach jest też fakt, że żaden z prawodawców nie zawęży możliwości orzekania omawianych środków penalnych do ograniczonej grupy przestępstw, za popełnienie których możliwe byłoby ich orzeczenie. Pozwala to z kolei na poczynienie konstatacji, że obaj ustawodawcy słusznie założyli, że możliwość wyrządzenia szkody lub krzywdy dotyczy bardzo szerokiej kategorii przestępstw i nie sposób byłoby dokonanie ich taksatywnego wyliczenia. Z drugiej jednak strony obowiązujące przesłanki wyrządzenia szkody i krzywdy wskutek dokonaniego przestępstwa powoduje, że z katalogu polskich i irlandzkich przestępstw z automatu zostają usunięte te określane jako *mala per prohibitia*.

W żadnym z państw ustawodawca nie uzależnia też nałożenia obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia za doznaną krzywdę lub rekompensaty od umyślności popełnienia przestępstwa ani od znamienia

w postaci szkody. W obu krajach przy orzekaniu obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia lub rekompensaty wyłączone są też przepisy dotyczące dyrektyw wymiaru kary.

Oprócz wymienionych podobieństw zaobserwować można także różnice. W pierwszej kolejności dotyczą one wspomnianej już systematyzacji kar i innych środków normatywnych w obu krajach. W praktyce sprowadza się ona do tego, że w naszym kraju naprawienie wyrządzonej przestępstwem szkody, może zostać orzeczone jako odrębny środek kompensacyjny orzekany w wyroku skazującym (art. 46 § 1 k.k.), obligatoryjny lub fakultatywny warunek probacyjny (art. 67 § 3 k.k. lub art. 72 § 2 k.k.) czy dyrektywa wymiaru kary (art. 53 § 2 k.k.). Dodatkowo polski ustawodawca karny przewiduje jeszcze szereg innych instrumentów normatywnych w zamian za materialne naprawienie szkody lub zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę. Mogą one stanowić zarówno podstawę nadzwyczajnego złagodzenia kary (art. 60 § 2 pkt 1 i 2 k.k.); formę czynnego żalu przy przestępstwach przeciwko mieniu (art. 295 k.k.) oraz obrotowi gospodarczemu (art. 307 k.k.), której to następstwem może być nadzwyczajne złagodzenie kary albo odstąpienia od jej wymierzenia; niepodleganie karze (art. 296 § 5 k.k., art. 297 § 3 k.k. oraz art. 298 § 2 k.k.) czy obligatoryjne odstąpienie od wymierzenia kary przy występku niealimentacji (art. 209 § 5 k.k.).

Tymczasem w Irlandii kompensacja stanowi jedną z samodzielnych kar wolnościowych, którą sąd może orzec osobno lub kumulatywnie z innymi sankcjami a jej punitivność związana jest z dolegliwością ekonomiczną wymierzaną w związku z popełnieniem przestępstwa⁴⁰. Powyższą uwagę należy jednak uzupełnić poprzez wskazanie, że irlandzki ustawodawca przewiduje możliwość zobowiązania sprawcy przestępstwa do naprawienia szkody wyrządzonej pokrzywdzonemu przy pomocy orzeczonych wobec niego środków probacyjnych lub w ramach orzeczonej kary ograniczenia wolności, określanej w tym kraju mianem nakazu wykonania pracy społecznej (*Community Service Order*)⁴¹.

Po drugie, mimo iż występujące w obu krajach środki penalne mają silne powiązania cywilistyczne i zmierzają do tych samych celów to jednak warunki dopuszczalności ich orzeczenia są inne. W Irlandii przy orzekaniu wysokości kompensacji sąd uwzględnia sytuację materialną sprawcy. Świadczy o tym fakt, że koniecznym warunkiem podwyższenia kwoty kompensacji nie jest dowiedzenie przez pokrzywdzonego rozmiaru

---

⁴⁰ Zob. art. 6 ust. 1 Criminal Justice Act..., *op. cit.*

⁴¹ Zob. szerzej: art. 1 Probation of Offenders Act, 1907, <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1907/act/17/enacted/en/print.html> oraz art. 3 ust. 3 Criminal Justice (Community Service) Act 1983) Number 23 of 1983 Irish Statute Book.

doznanej przez niego krzywdy lub poniesionej szkody, lecz wystąpienia u skazanego znaczącego wzrostu dochodów i jednocześnie stwierdzenie, że posiadane przez niego środki są wystarczające do zaspokojenia roszczeń pokrzywdzonego. Tymczasem na gruncie polskiego prawa karnego brak jest podstaw limitowania wysokości szkody i doznanej krzywdy z uwagi na stan majątkowy pokrzywdzonego i sprawcy czynu. Fundamentalną zasadą jest bowiem, że zarówno obowiązek naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody jak i zadośćuczynienia za doznana krzywdę pełni funkcję kompensacyjną, a więc ma za zadanie umożliwić pokrzywdzonemu zaspokojenie roszczeń cywilnych wynikających z przestępstwa. To z kolei oznacza, że do kryteriów, które są brane przy określaniu wysokości jednego i drugiego środka penalnego w żadnej mierze nie należą „okoliczności związane z możliwościami zarobkowymi oskarżonego i jego stanem majątkowym bowiem nie wpływają one na rozmiar wyrządzonej krzywdy ani na stopień winy sprawcy”⁴².

Po trzecie w Polsce naprawienie szkody może nastąpić na dwa sposoby tj. albo w drodze restytucji naturalnej, czyli poprzez przywrócenie stanu poprzedniego albo zapłatę odpowiedniej kwoty pieniężnej. Tymczasem irlandzka kompensacja jest typowym nakazem zapłaty, a więc kompensacją w formie pieniężnej i zgodnie z art. 6 ust. 2 ustawy o wymiarze sprawiedliwości z 1993 r. nie może ona przekroczyć 15 000 euro, a w sprawach rozstrzyganych przez sąd okręgowy (*district court*) 75 000 euro.

Po czwarte w Irlandii szkoda wyrządzona przestępstwem po orzeczeniu karnoprawnego obowiązku w postaci kompensacji może zostać naprawiona przez jego sprawcę, ale i przez osobę trzecią, bliską sprawcy, a więc jego rodzica lub opiekuna. W Polsce zaś wyręczenie skazanego przez osobę trzecią w wykonaniu karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody jest bezprawne i mogłoby być zakwalifikowane jako poplecznictwo, stypizowane w art. 239 § 1 k.k.⁴³

Na koniec wreszcie podkreślić trzeba, że w Polsce orzekanie o naprawieniu szkody lub zadośćuczynieniu za krzywdę następuje z urzędu lub na wniosek, stosownie do ustaleń poczynionych przez sąd w przedmiocie odpowiedzialności karnej. Oznacza to więc, że instytucja ta w niektórych wypadkach może mieć charakter fakultatywny a niekiedy obligatoryjny. Zgodnie bowiem z treścią art. 46 § 1 k.k. w przypadku skazania sąd orze-

⁴² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 września 2018 r. (sygn. II Aka 252/18), [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000252_2018_Uz_2018-09-05_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000252_2018_Uz_2018-09-05_002), dostęp: 27 marca 2023 r.

⁴³ Zob. Szerzej: R. Giętkowski, Naprawienie przez osoby trzecia szkody wyrządzonej przestępstwem, *Palestra* 2011, nr 1–2, s. 26 i nn.

ka fakultatywnie. Z kolei na wniosek pokrzywdzonego lub innej uprawnionej osoby – stosując przepisy prawa cywilnego sąd orzeka obligatoryjnie obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Z wnioskiem o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę może wystąpić pokrzywdzony, inna uprawniona osoba lub prokurator, przy czym czynność ta może być dokonana do rozpoczęcia pierwszego przesłuchania pokrzywdzonego na rozprawie głównej (art. 49 a k.p.k.)⁴⁴.

W Irlandii zaś orzekanie o przyznaniu kompensacji następuje wyłącznie z urzędu choć zarówno pokrzywdzony, skazany oraz inne osoby występujące w ich imieniu mogą składać wnioski dotyczące zmiany wysokości rekompensaty lub sposobu jej zapłacenia.

5. Podsumowanie

Podstawową cechą wspólną istniejących w obu krajach bytów normatywnych jest rozszerzenie zakresu ochrony interesów pokrzywdzonego poprzez umożliwienie mu naprawienia szkody spowodowanej przez popełnienie przestępstwa lub uzyskania zadośćuczynienia za doznaną krzywdę już w toku postępowania karnego. Zarówno zatem polski jak i irlandzki ustawodawca zmiernają do tego, by poszkodowany nie musiał poświęcać swego czasu, pieniędzy i sił psychicznych na wytaczanie osobnego powództwa cywilnego. Powyższe pozwala zatem na stwierdzenie, że wspólne dla ustawodawców karnych obu państw jest przekonanie, że roszczenie cywilne związane ze szkodą lub krzywdą wynikającą z przestępstwa oraz proces karny prowadzony wobec jego sprawcy są ze sobą funkcjonalnie powiązane i nieuzasadnione byłoby ich rozdzielanie na dwa osobne procesy. Przekonania tego nie zmienia w żadnej mierze fakt, że irlandzka kompensacja formalnie zaliczana jest do kar wolnościowych i nie jest w żadnej mierze wyodrębniona z tego katalogu.

Przeprowadzona analiza prawnoporównawcza uprawnia moim zdaniem do konkluzji, że ujęcie instytucji kompensacji w polskim prawie karnym jest znacznie lepsze niż w irlandzkim.

Na szczególną uwagę – bez uporządkowania hierarchii ich ważności, jak się wydaje, zasługują następujące kwestie.

Na zdecydowaną krytykę zasługuje tak charakterystyczna dla Irlandii bierność ustawodawcza. Świadczy o tym fakt, że do 1993 r. w kraju tym

---

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U z 2022 r., poz. 1375, 1855, 2582, 2600; z 2023 r., poz. 289).

brak był prawnokarnych ram restytucji a stanowiących jednocześnie reakcję na przestępstwo. Pokrzywdzonemu przysługiwało albo prawo dochodzenia roszczeń cywilnoprawnych w toku procesu cywilnego albo uzyskania jakiejś formy rekompensaty przy zastosowaniu środków probacyjnych. Minimalizowaniu skutków wiktymizacji wtórnej miał też służyć mocno rozbudowany i obowiązujący także obecnie system państwowej rekompensaty dla ofiar przestępstw i to jemu nadawano pierwszeństwo przed kompensacją prywatną⁴⁵. Tytułem przykładu jedynie warto wskazać, że uzyskanie odszkodowania przez pokrzywdzonego pojawiło się już w pierwszej polskiej ustawie karnoprocesowej z 1928 r.⁴⁶ a tzw. wynagrodzenia szkody zarządzanej przestępstwem na gruncie prawa karnego materialnego w 1932 r.⁴⁷ Nie bez znaczenia jest też fakt, że tendencja do wzmacniania pozycji pokrzywdzonego poprzez zapewnienie mu jakiegokolwiek zakresu ochrony jego praw oraz stworzenie instrumentów prawnych mających na celu ograniczenie negatywnych skutków przestępstwa pojawiła się dopiero po zainicjowaniu tych działań przez Wielką Brytanię.

Mając powyższe na uwadze można dojść do wniosku, że polskie regulacje normatywne, poprzez bezpośrednie odwołanie do przepisów Kodeksu cywilnego są sformułowane w taki sposób, aby potrzeby pokrzywdzonego w procesie karnym były w pierwszej kolejności zaspokojone przez zapewnienie mu rekompensaty od sprawcy a jedynie subsydiarnie z zasobów państwowego funduszu. Oznacza to, że ofiara przestępstwa powinna w pierwszej kolejności uzyskać odszkodowanie od sprawcy przestępstwa nie zaś od państwa. W irlandzkich przepisach prawnych nie tylko brak jest takich odwołań, ale też w przypadku, gdy sytuacja finansowa sprawcy jest trudna ciężar rekompensaty przejmuje na siebie Państwo. I choć absolutnie nie neguję istniejącego także w naszym kraju prawa do kompensacji szkód z funduszy publicznych to jednak pierwsza forma reakcji daje moim zdaniem nie tylko większą satysfakcję moralną i materialną pokrzywdzonemu, ale stanowi też znacznie bardziej naturalne rozwiązanie.

Krajowy ustawodawca zapewnia też moim zdaniem szersze gwarancje w zakresie mechanizmów kompensacyjnych niż irlandzki. Po pierwsze dlatego, że przewiduje dwie formy odszkodowania, jedno za krzywdy wymierne, czyli zadośćuczynienie, a drugie za niewymierne, czyli nawiązkę. Po drugie

⁴⁵ Zob. Criminal Injuries Compensation Scheme, <https://www.gov.ie/en/publication/90be4-terms-and-conditions-of-the-criminal-injuries-compensation-scheme/>, dostęp: 14 kwietnia 2023 r.

⁴⁶ Zob. art. 74 i art. 369 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1928 r., Nr 33, poz. 313.

⁴⁷ Art. 62 § 2 Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

zaś, że dopuszczalne są dwa sposoby naprawienia szkody, czyli restytucja naturalna, a więc przywrócenie stanu poprzedniego oraz pieniężne wyrównanie uszczerbku majątkowego lub niemajątkowego doznanego przez ofiarę.

Polskie instytucje kompensacyjne są też moim zdaniem bardziej nastawione na zaspokojenie interesów pokrzywdzonego. Po pierwsze dlatego, że z wyjątkiem nawiązki ustawodawca nie wskazuje ich górnego limitu a po drugie dlatego, że przy ich orzekaniu nie jest brana pod uwagę sytuacja materialna sprawcy, lecz wyłącznie wielkość wyrządzonej szkody lub krzywdy.

Polski charakter odpowiedzialności ma też zdecydowanie bardziej osobisty charakter niż irlandzki. Powództwo karne można wytoczyć wyłącznie przeciwko samemu sprawcy deliktu a nie członkom jego rodziny lub opiekunom. Tymczasem w Irlandii zobowiązanym do zapłaty rekompensaty mogą być też opiekunowie lub rodzice sprawcy przestępstwa.

Polskie karnoprawne formy kompensacji zasługują na większe uznanie także i z tego powodu, że zostały one ustanowione jako sankcje alternatywne obok pozostałych instrumentów reakcji karnej. Tymczasem w Irlandii wszystkie istniejące rodzaje reakcji penalnych są określane mianem metod oddziaływania na sprawcę (*method of treatment*) i nie są pogrupowane w odrębnych katalogach. W praktyce oznacza to, że irlandzki ustawodawca zupełnie nie dostrzega potrzeby poszerzenia prawnokarnych następstw o środki karne, zabezpieczające, kompensacyjne, probacyjne czy przepadek, za wystarczający bowiem uznaje ich mieszany charakter. Przyjęte rozwiązanie teoretyczne skutkuje tym, że prawnikowi wychowanemu w kontynentalnej tradycji prawnej trudno zorientować się w istniejącym systemie środków penalnych.

Bibliografia

Monografie

1. Campbell L., Kilcommnis S., O'Sullivan C., Cusack A., *Criminal Law in Ireland. Cases and Commentary*, Dublin 2021.
2. Charleton P., McDermott P. A., *Criminal Law and Evidence*, Dublin 2020.
3. Choilean C.N, *Criminal Law*, Dublin 2017.
4. Daszkiewicz W., *Zasądzenie odszkodowania z urzędu w polskim procesie karnym*, Warszawa 1970.
5. Daszkiewicz W., *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972.
6. Galligan E., McGrath M., *Compulsory Purchase and Compensation in Ireland. Law and Practice*, Dublin 2013.

7. Garodcki L., Prawo karne, Warszawa 2021.
8. Gostyński Z., Karnopravny obowiązek naprawienia szkody, Katowice 1984.
9. Gostyński Z., Obowiązek naprawienia szkody w nowym ustawodawstwie karnym, Kraków 1999.
10. Grzybowski S., Historia Irlandii, Warszawa 2004.
11. Hofmański P., W sprawie tzw. kompleksu cywilnoprawnego w procesie karnym. Nowe propozycje, (w:) P. Hofmański, K. Zgryzek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Profesora Kazimierza Marszała, Katowice 2003.
12. Hennessy W.M., Ancient Law of Ireland: Uraicet Becc and Certain other Selected Brehon Law Tracts, Dublin 2010.
13. Janiszewski B., Kompensacja szkód jako zadanie prawa karnego, (w:) Ofiarski Z. (red.), Księga jubileuszowa z okazji 15-lecia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
14. Kelly F., A Guide to Early Irish Law, Dublin 1988.
15. Marek A., Kodeks karny. Komentarz, Warszawa 2007, wyd. IV, s. 126.
16. Muszyńska A., Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, Warszawa 2010.
17. O'Connor W., Morris C., Dunlop R., Ireland 1449–1905, Cambridge 2013.
18. Radwański Z., Olejniczak A., Zobowiązania – część ogólna, Warszawa 2016.
19. Rogalski M., Obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienie za doznaną krzywdę, (w:) R.A. Stefański (red.), Środki karne po nowelizacji w 2015 r., Warszawa 2016.
20. Sieradzka-Kośla A., Nawiązka, (w:) R.A. Stefański (red.), Środki karne po nowelizacji w 2015 r., Warszawa 2016.
21. Szpunar A., Odszkodowanie za szkodę majątkową, Warszawa 1999.

Artykuły naukowe

1. Cieślak M., Murzynowski A., Wynagrodzenie szkody osobie pokrzywdzonej przestępstwem – jego znaczenie w sferze prawa karnego, *Studia Prawnicze* 1974, nr 2.
2. Czihy K., Nawiązka orzekana zamiast obowiązku naprawienia szkody, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 6.
3. Giętkowski R., Naprawienie przez osoby trzecie szkody wyrządzonej przestępstwem, *Palestra* 2011, nr 1–2.
4. Jankowska-Prochot I., Transfer of the British Legal Solution to Ireland, (w:) A. Kordonska, R. Kordonski, R. Romaniuk, D. M. Mościcka, Ł. Muszyński, *International Relations Review*, Olsztyn 2020, nr 7.

5. Jankowska-Prochot I., Pokrzywdzony w irlandzkim prawie brehonów. Refleksja historyczno-prawna, *The Irish Polish Society Yearbook* 2018, Vol V.
6. Oleksy K., Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem a przedmiot i paradygmat procesu karnego, *Prokuratura i Prawo* 2019, nr 5.
7. Stefanicki R., Klauzula antykumulacyjna. Wybrane problemy związane z jej stosowaniem, *Prokuratura i Prawo* 2019, nr 4, s. 110.
8. Smarzewski M., Banach M, Dowodzenie wysokości szkody pokrzywdzonego w procesie karnym, *Roczniki Nauk Prawnych* 2022, Tom XXXII, nr 1.
9. Świerk M., Glosa do postanowienia z dnia 4 lutego 2009 r., (sygn. V KK 410/08), *Przegląd Sądowy* 2010, nr 4.
10. Szewczyk M., Kilka uwag dotyczących odszkodowania jako środka karnego w projekcie kodeksu karnego, *Palestra*, nr 39/1–2.
11. Szyrmer A., Wybrane zagadnienia związane z orzekaniem obowiązku naprawienia szkody jako środka karnego, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2005, Rok IX, Z. 1.

Akty prawne

1. Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego, *Dz. U. z 1928 r., Nr 33, poz. 313*.
2. Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny, *Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571*.
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (*Dz. U. z 2022 r., poz. 1138, 1726, 1855, 2339, 2600; z 2023 r., poz. 289, 403*).
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (*Dz. U z 2022 r., poz. 1375, 1855, 2582, 2600; z 2023 r., poz. 289*).
5. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (*Dz. U. z 2015 r., poz. 396, z 2022 r., poz. 2600*).
6. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (*Dz. U z 2022 r., poz. 1360, 2337, 2339; z 2023 r., poz. 326*).
7. Uzasadnienie do Projektu Kodeksu Karnego, wkładka do *Państwa i Prawa* 1994, nr 3.
8. Probation of Offenders Act, 1907.
9. Criminal Justice (Community Service) Act 1983) Number 23 of 1983 Irish Statue Book.
10. Criminal Justice Act, 1993 Number 6 of 1993 Irish Statue Book.
11. District Court Rules. Order 33 Compensation Order. No33–S.I. No. 539 Of 2004: District Court (Children) Rules, 2004 No 33–S.I. No. 106 Of 2009: District Court (Consumer Protection Act 2007) Rules 2009.

12. Criminal Justice Act, 1993 Number 3 of 1993 Revised Updated to 1 January 2022.

Orzecznictwo

1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2005 (sygn. V KK 355/04), LEX nr 148196.
2. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 września 2018 r. (sygn. II Aka 252/18).
3. R. v. Inwood (1974) 60 Cr App R 70, <https://vlex.co.uk/vid/r-v-inwood-792717517>.

Raporty

1. Law Reform Commission, Summary Consultation Paper in Plain English. Compensating Victims of Crime, Dublin 2022.
2. Criminal Injuries Compensation Scheme, <https://www.gov.ie/en/>.

Słownik

1. Słownik Języka Polskiego PWN.
2. Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/personal-injury>.

Compensation as a goal of penal response: remedies for criminal damage and harm under criminal laws of Poland and Ireland

Abstract

This paper offers an analysis of similarities and differences of compensatory instruments available under law of Poland and that of Ireland. In both countries, the said instruments make it possible for victims to obtain legal title in the course of criminal proceedings, whereby a criminal perpetrator is put under an obligation to substantially redress damage or provide monetary compensation for harm suffered by victims.

Key words

Compensation, restorative justice, obligation to redress damage, compensation for harm suffered, compensatory damages for a victim.